

Ricard Opisso: art, història, humor i esport

RAMON BALIUS I JULI

En els treballs publicats en aquesta habitual secció d'APUNTS (Quan l'Esport es fa Art), sense perdre el caràcter artístic genèric del títol hem volgut sempre relacionar l'esport amb l'art, amb la història i fins i tot amb l'humor. L'article actual està dedicat a Ricard Opisso i Sala, artista que aconsegueix abastament aquestes tres vessants culturals.

Josep Maria Cadena, que sens dubte és l'historiador i crític d'art que més pàgines ha dedicat a Opisso, escrivia en

1980, en la introducció de l'Exposició Commemorativa del Centenari del naixement de l'artista, aquestes paraules: "L'any mil nou cents vint-i-vuit amb motiu d'una exposició de Ricard Opisso a les galeries Maragall de Barcelona, el glossador de *L'Esquella de la Torratxa*, Viray –possiblement el periodista Màrius Aguilar–, dedicà les següents frases al dibuixant i a la seva obra: 'L'art personalíssim, la manera justa i particularíssima de veure les coses i el homes

Figura 1

Opisso per Picasso (1900).

Figura 2

Picasso per Opisso (1897).

Col·lecció Samaranch.

que té Opisso, donen un alt valor de penrennitat a la seva obra [...]. Quan temps a venir, hom vulgui conèixer la Barcelona d'avui haurà de consultar els dibuixos barceloníssims d'Opisso, com avui per a conèixer –per exemple– la França de la Revolució consultem els gravats i dibuixos de Duplessis-Bertaux, Moreu el jove, Cochin, Boilly, Sant-Aubil, Graveyol i Watteau de Lille'. L'obra d'Opisso és font d'informació gràfica obligada per a tot aquell que vulgui conèixer la història i costums de Barcelona de les quatre primeres dècades de l'actual segle, anys d'importants esdeveniments polítics, socials, culturals i també esportius. Opisso fou un dibuixant de gran estil, que destacava entre els il·lustradors gràfics per la seva exigència estètica. Possiblement la seva superior capacitat pel dibuix, en relació a molts dels seus companys en les revistes satíriques i humorístiques, i el baix rendiment econòmic de les col·laboracions el portaren a deixar d'autoexigir-se. Aquest fet fou sens dubte el motiu principal de què l'Opisso, amb condicions artístiques innates, es perdés pel gran art i no arribés a tenir fama mundial”.

Ricard Opisso nasqué artista dins d'un ambient familiar de literats, periodistes i artistes. Havia nascut a Tarragona el 20 de novembre de 1880, i venia per línia paterna d'una família originària de l'illa de Còrsega. Segons sembla, un avantpassat seu hi havia arribat amb els exèrcits napoleònics. Sigui cert o fantasia, Opisso, quan s'enfadava, mig en broma, feia referència al seu origen cors i amenaçava amb terribles venjances. L'avi patern, Josep Opisso i Roig (1820-1886), era funcionari del port i alhora periodista i escriptor. El seu pare, Alfred Opisso i Viñas (1847-1924), metge, fou també un important periodista i crític d'art; el 1882, quan en Ricard encara no tenia dos anys, es traslladà a Barcelona

amb tota la família on exercí de metge i fou autor de diferents llibres, redactor i co-director de La Vanguardia. Per la branca materna, era besnét de Pere Pau Muntaña (1749-1803), destacat pintor i primer director de l'Escola de Belles Arts i Oficis de Barcelona, nét de Felipe Jacinto Sala (1819-1895), comerciant i anomenat fabulista i nebot del famós pintor costumista Emili Sala i Francés (1850-1910). La mare, Antònia Sala i Gil, i l'àvia materna, Dolors Gil, vivien dedicades a ocupacions pròpies de la seva condició femenina. En la vida privada Ricard Opisso continuà envoltat d'ambient artístic i cultura, ja que es casà amb Consol Cardona i Lladós (1883-1966), germana del pintor Joan Cardona i Lladós (1877-1957). El matrimoni tingué un fill, Alfred Opisso i Cardona (1907-1980), que va ser un bon pintor i un excel·lent dibuixant.

Com molts d'altres artistes, Ricard Opisso fou un mal estudiant, perquè solament volia i pensava en dibuixar. Segons sembla, durant la seva infantesa, alguns dies festius assistia amb el seu oncle Pepe a alguns cabarets com l'Eden Concert. Com escriu Josep Maria Cadena, l'oncle Pepe “potser s'excedís en portar un nen a aquell lloc però, tant a les taules disposades per als parroquians com al petit escenari on es feien les actuacions, no hi havia res de pecaminós”. Encara que s'explica també anecdòticament que “el primer dibuix que va fer, tenint set anys, esverà d'indignació la seva mare i els coneguts que es trobaven de visita. Havia esbossat una ‘pantorrilla’ damunt del paper i li valgué un allau de reconversions [...]. Però quan va poder parlar, va exclamar, ofès per la malícia dels altres: ‘És una cama de marquès amb calça curta’”. Als dotze anys fou col·locat com aprenent amb l'arquitecte Antoni Gaudí (1853-1926), que aleshores estava treballant en el temple de la Sagrada Família.

Amb Gaudí, el jove Opisso féu totes les feines dels aprenents i arribà a delineant. Va restar més de sis anys sota la dependència del genial arquitecte. El seu fill Alfred explica que quan el primer dia tornà del treball, el seu pare li va preguntar: “Estàs content?” i ell, sempre pessimista, va contestar-li: “Sí, però què faré quan s'acabi la Sagrada Família?”. Opisso va sentir una veritable veneració per Gaudí i valorà molt l'ensenyament pràctic rebut al seu costat, encara que no s'avenia gaire amb l'esperit ascètic d'aquest, que volia infondre-li la fe religiosa. Seguia amb les escapades al Paral·lel i tenia afeció a ajuntar-se amb els nois desvagats que envoltaven les obres del temple en construcció. Gaudí sentí un especial afecte pel seu jove col·laborador que fins i tot serví de model per representar un del àngels de la façana del Naixement. Aquest sentiment en pro d'Opisso porta a Gaudí a aconseguir que als setze anys fos admès en el Cercle Artístic de Sant Lluc, entitat de clara inspiració catòlica (el seu consiliari era el bisbe Dr. Torres i Bages, al qual Opisso coneixia molt bé a través de la seva pertinença a l'entorn

Figura 3 Gaudí per Opisso.

Figura 4 Gaudí i Opisso per Opisso

de Gaudí). Amb motiu d'una exposició d'alumnes a la Sala Parés, on destaca entre els seus condeixebles, va conèixer a Miquel Utrillo, que l'introduí en el grup d'artistes modernistes que es reunien a la cerveseria-taverna anomenada Els Quatre Gats. Des de llavors el jove dibuixant va compaginar el treball a la Sagrada Família amb l'estudi al Cercle de Sant Lluç i amb les tertúlies artístiques dels Quatre Gats. Són nombrosos els retrats de Gaudí i de personatges com Miguel de Unamuno, el canonge Collell, l'esmentat bisbe Torres i Bages i algun dibuixos referents a la construcció de l'anomenada "catedral dels pobres", com las bastides de l'obra o uns "cavallitos" situats a prop del temple.

La relació amb Gaudí va acabar de manera quasi sobtada. Alfred Opisso ho explica d'aquesta manera: "Gaudí li donà diners i li indicà que reservés dues cabines per anar a Palma de Mallorca, 'on acabarem les vidrieries de la catedral. Dormirem a la casa del bisbe'. Al meu pare li va entrar pànic davant de tenir de viatjar amb vaixell i —sobre tot— tenir de dormir a cal bisbe. Va agafar un noi del barri, va ficar els diners dins d'un sobre i li va dir. 'Porta això al senyor Antoni'. I va deixar d'anar a treballar".

Ricard Opisso trobà al Cercle la possibilitat de dibuixar lliurement, això sí,

Figura 5 Canonge Collell, bisbe Torres i Bages i Gaudí per Opisso.**Figura 6** Cavallets barats (cap a 1900; publicat a *Pel & Ploma* el 1901).

sense poder realitzar estudis de nu femení, que estaven absolutament prohibits. El nostre artista practicava a Sant Lluç el nu masculí i a les nits prenia apunts de ballarines i altres artistes femenines en els cafè-concert del Paral·lel. Després de participar amb gran èxit en diferents exposicions amb els companys del Cercle, a poc a poc va anar perdent la relació amb aquest, sens dubte buscant la màxima llibertat expressiva.

En els Quatre Gats formà grup amb Picasso —un any més jove que Opisso—, Manolo Hugué, Casagemas, Sebastià Sunyer i altres incipients artistes de principis de segle. Tots ells admiraven i escoltaven amb respecte els consagrats Casas, Rusiñol, Anglada Camarasa, Canals i Regoyos (aquest, llavors resident a Barcelona, li comprà un dibuix). La similitud fonètica entre els cognoms de Picasso i Opisso i les semblants edats podien fer pensar en un cert paral·lelisme entre ambdós joves; la realitat era ben diferent, i encara que Picasso dibuixà genialment a Opisso i aquest a Picasso, mai existí entre ells una veritable amistat. Són extraordinàriament representatius els dibuixos d'Opisso dedicats als Quatre Gats, presidits pel tàndem (abans de 1900) o per l'automòbil (després de 1900); en ambdues obres, pintades per Ramon Casas, poden veure's entaulats, entre d'altres, Nonell, Picasso, Canals, Casagemas, el mateix Opisso i, al costat, el taverner Pere Romeu.

Opisso va publicar el seus dos primers dibuixos l'any 1898, a la revista modernista *Luz*, un dels quals representava un aprenent que treballava a les obres de la Sagrada Família. En 1899 va presentar en la portada del número 8 de l'efímera revista *Quatre Gats* un gran dibuix titulat *Arriaval de Barcelona*. Aquest honor únicament l'havien aconseguit Casas, Mir, Pichot, Nonell, Rusiñol, Gosé i Vázquez, i aquest fet confirmava

l'estimació que el grup modernista sentia per la capacitat artística d'Opisso. El dibuixos d'aquesta època, potser influïts per Nonell, estaven dedicats als pobres i pidolaires mal vestits i malmenjats.

L'any 1901 el jove Opisso, que tenia en Toulouse-Lautrec i Steilen els seus ídols, volia triomfar a París, somni de tots els artistes catalans; Picasso i Manolo Hugué ja hi eren, sembla ser, amb èxit. Les publicacions de prestigi no li obriren llavors les portes, però la impressió que li provocà la capital francesa va ser tan forta que la seva producció d'aquells dies té un valor artístic extraordinari. Ben aviat tornà a Barcelona, on tot li era més fàcil. Van haver de passar uns anys, concretament fins 1906, perquè una revista com *Le Rire* li publiqués alguns dibuixos.

Tot just arribat, exposa en 1902 a la Sala Parés amb els seus companys del

Figura 7 Els Quatre Gats (abans de 1900).

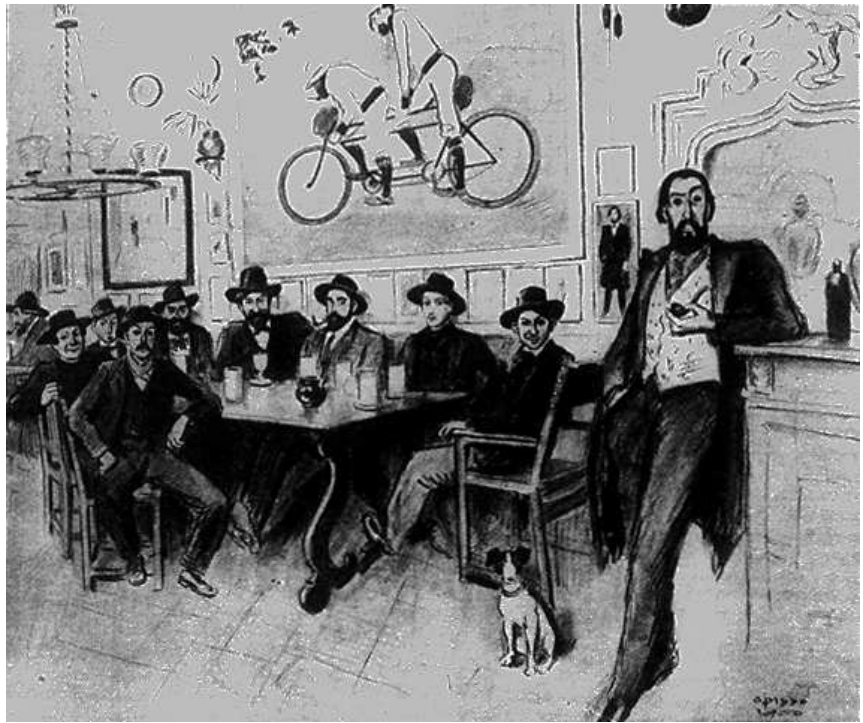

Figura 8 Els Quatre Gats (després de 1900).

Cercle de Sant Lluç, i en 1903 va començar a col·laborar a *Cu-Cut!*, setmanari creat el 1902. Era una publicació d'humor agressiu i de crítica social, que representava els ideals catalanistes d'una burgesia relativament avançada, ferventment catòlica i molt estricta en temes de moralitat pública. En el *Cu-Cut!* hi participaven figures de l'il·lustració

com Cornet —que n'era el director—, Junceda i Lloverias. Opisso hi fou ben rebut, encara que el seu pas pels Quatre Gats —aleshores ja tancats— feria a algunes persones susceptibles. Alguns del dibuixos publicats en aquesta revista constitueixen el precedent de les composicions multitudinàries que feren famosos a Ricard Opisso. Quan en 1912 s'acaba sobtadament, per motius estrictament polítics, el *Cu-Cut!*, Opisso va passar a col·laborar a *L'Esquella de la Torratxa*.

L'Esquella de la Torratxa era un setmanari republicà enemic absolut del *Cu-Cut!*, en el qual pogué manifestar-se amb tota sinceritat. Col·laborà amb *L'Esquella* fins a 1934, i en aquesta publicació s'hi troba el bo i millor de l'obra d'Opisso com a dibuixant humorista. Llavors va crear les seves famoses pàgines centrals de "multituds" i un conjunt de dibuixos que fan d'Opisso, en paraules de Sempronio, "el cronista gràfic de Barcelona".

Son dibuixos a ploma, carbó o llapis, il·luminats alguns originals amb pastel o aquarel·la. En aquesta època no falten algunes obres a l'oli o al guaix que recorden força a Toulouse-Lautrec. Anecdòticament s'explica que Antoni López, editor de *L'Esquella*, conegut per la seva gasiveria, li pagava els dibuixos a tant el personatge, i que aquest fet fou l'origen de les "multituds". Preguntat de com s'ho feia per dibuixar aquesta munió de protagonistes, va contestar que l'element més important era "l'ús infatigable de la goma d'esborrar". Durant aquests anys publica obres a diferents setmanaris de caire polític, com *La Campana de Gràcia*, *El Neula*, *Or i Flama*, *El Senyor Canons* o *El Crit*, entre d'altres; a revistes infantils com *La Biblioteca Patufet*, *Virolai*, *T.B.O.*, *Pocholo* o *La Mainada*, i també a revistes pujades de to com *K.D.T.*, *El Caloyo*, *Bartolo* i, sobretot, *Papitu*, on signava *Bigre*.

L'any 1921 va iniciar las produccions esportives. Encara que Ricard Opisso no era pas esportista, la seva curiositat per tot allò que era actiu i actual el porta a dibuixar sobre diferents esports. Fou poc assidu als camps de futbol i a d'altres manifestacions esportives, però qui vulgui conèixer la història i l'humor de l'esport català –i molt especialment del Barça– d'aquests anys fins la Guerra Civil, té necessitat de contemplar la seva obra. Aquesta fou publicada primerament i singularment al *Xut!* (setmanari creat en 1922) i després a la revista en castellà *El Campeón*. En el *Xut!*, Opisso va publicar la part més important de la seva obra de tema esportiu. Son nombroses les pàgines, portades i contraportades dedicades als diferents esdeveniments esportius i a caricatures de protagonistes de l'esport. Foren famoses les seves creacions de grans multituds anant al camp els dies de partit i d'encontres de futbol on estan representats la quasi totalitat dels jugadors, els

Figura 9

Primer dibuix a la revista *Luz* (1898).

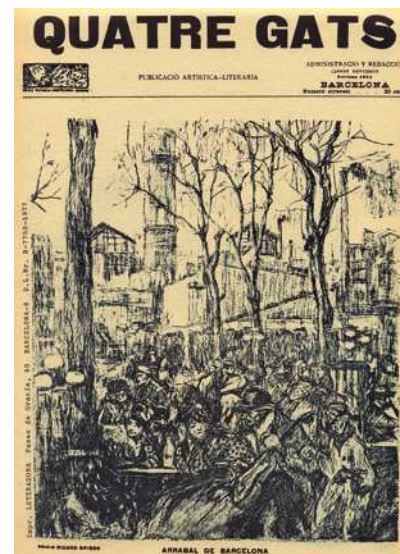

reflis i masses ingents d'espectadors, tots i cada un d'ells en situacions i actituds diverses. Hem d'assenyalar que moltes de les seves obres de tema esportiu recorden moments anecdòtics dels equips catalans de futbol.

El Campeón comença a publicar-se el 1923 i va tenir una vida curta. En els set primers números va incloure una doble pàgina central obra de Ricard Opisso,

Figura 10

Arrabal [sic] de Barcelona. Portada dels *Quatre Gats* (núm. 8, 1899).

dedicada a una multitudinària i espectacular situació, generalment futbolística, per a la qual li pagaven a l'autor més de cent pessetes. Aquest preu –aleshores extraordinari i astronòmic– va obligar a l'editorial a prescindir d'ell en un intent fallit de salvar la revista, que no passà dels quaranta números.

Es coneixen a Barcelona dos importants col·leccionistes de l'obra d'Opisso: Jordi Clos i Joan Antoni Samaranch. En la col·lecció d'aquest últim, dedicada quasi únicament a l'esport, s'hi troben dos dibuixos d'especial simbolisme esportiu; un d'ells es refereix a l'aleshores monstre del *professionalisme* (1926) i l'altre a la aferrissada defensa d'aquesta situació, llavors ja institucionalitzada, per part d'aquells que no volien que tornés l'*amateurisme* (1928).

Possiblement la extensa col·lecció de cromos publicitaris de Xocolata Juncosa, anomenada *Sports Siglo XX*, és la millor mostra de l'obra de temàtica esportiva original d'en Ricard Opisso. És un con-

Figura 11

Aspecte de la Diagonal en dia de Partit. *Xut!* (1928).

Figura 12

La campanya contra el joc violent. Invasió del camp. *Xut!*

Figura 13

El Camp del Barça, esbarjo pels esportistes. Col·lecció Samaranch.

Figura 14

La jugada del còrner. *El Campeón* (1921).

junt d'imatges dedicades a diferents esports –futbol, boxa, ciclisme, rem, natació, muntanya, cross-country– en totes les quals destaca una situació esportiva eixelebrada i espectacular, carregada d'un màxim humorisme, en la que intervenen moltíssims protagonistes encara que sense perdre la realitat de l'ambient.

El anys trenta, rodejat de la popularitat ciutadana i vivint una certa bohèmia, Ricard Opisso va perdre empena artística i va voler realitzar una còmoda tor-

nada al passat, recreant ambients i personalitats. Com explica Josep Maria Cadena, va enganyar-se a si mateix, datant dibuixos recents com si fossin de final de segle o “envellint” per mètodes poc ortodoxes els paper dels seus dibuixos. Durant la Guerra Civil, Opisso, que era republicà d'ordre, s'espantà enfront del moviment revolucionari de Barcelona i va intentar mantenir-se al marge de tota activitat política. Per compromís, va il·lustrar el 1937 un llibret patrocinat per l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, que portava per nom *Ciudadà que has de fer davant la guerra aèria*. Refugiat a Rellinàs, va ser espectador de la desfeta republicana i del pas dels que fugien buscant la seguretat de la frontera amb França. Impressionat, dibuixà una patètica sèrie que reflectia la magnitud de la tragèdia de la guerra i artística-ment el traslladava a les seves obres de joventut.

Acabada la guerra, tornà a Barcelona, on a partir de 1941 comença una sèrie de exposicions quasi anyals durant un període de més de vint anys. Josep Maria Cadena, en el seu antològic llibre *Opisso* (Barcelona: col·lecció Petrixol Ocho S.L.; 2003) ens parla d'aquestes mostres amb paraules de Juan José Castillo, crític d'art del *Diario de Barcelona*, el qual en 1949 escrivia: “escenas de principios de siglo, elegantes con su perro o perros que podemos fechar por la raza del can de moda; temas circenses, de equitación, de multitudes, de gitanos, de toreros, etc. Una vez más hemos pasado un buen rato ante sus ocurrentes dibujos”. Publicà dibuixos a *T.B.O.*, *Chicos* i *Destino*, i va crear el tipus de les jovencelles *topolino* –que portaven sabates amb una gran sola de suro– acompanyades de gossets. Va escriure també llavors una sèrie d'articles pel *Diari de Barcelona*, il·lustrats amb imatges que recordaven l'època dels Quatre Gats i

anècdotes de Gaudí i de la construcció de la Sagrada Família.

Explica el seu fill Alfred que la revista *Le Rive* li encarregava a Ricard Opisso els dibuixos per telegrama, i que aquest els guardava sempre juntament amb les cartes, notes, targetes postals i trossos de paper que li escrivien els amics; que col·leccionava joguines de llauna, velles màquines de cinema, gàbies japoneses de grills, carbasses peruanes decorades i estels valencians i brasilers. Durant els seus últims anys Opisso, que sempre fou rondinaire i inconformista, va veure que el seu caràcter s'agreujava, tornant-se un rar personatge que fugia de les corrents d'aire i apedregava els gossos que bordaven pels celoberts en el transcurs de la nit. En un arxivador sobre el qual havia escrit amb grans lletres la frase "Coses que emprenen" hi guardava diferents escrits, retalls de diari i dibuixos, entre els quals es trobaven obres de Picasso.

La mort de la seva esposa el va enfonsar, i Ricard Opisso va morir el 21 de maig de 1966 a Barcelona. Josep Maria Cadena tanca el seu extraordinari esmentat llibre escrivint: "Els diaris informen sobre la seva mort, però sense gaire amplitud. Seria després quan, a força de diverses exposicions, tant d'homenatge a la seva memòria com de caire comercial, que la valoració crítica sobre la seva obra aniria creixent d'una manera constant i cada cop més positiva".

Figura 15

El monstre del professionalisme. *Xut!* (1926). Col·lecció Samaranch.

Figura 16

Intentant evitar la tornada del amateurisme. *Xut!* (1928). Col·lecció Samaranch.

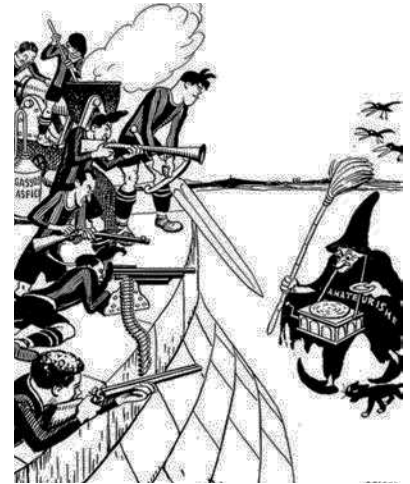

Figura 17

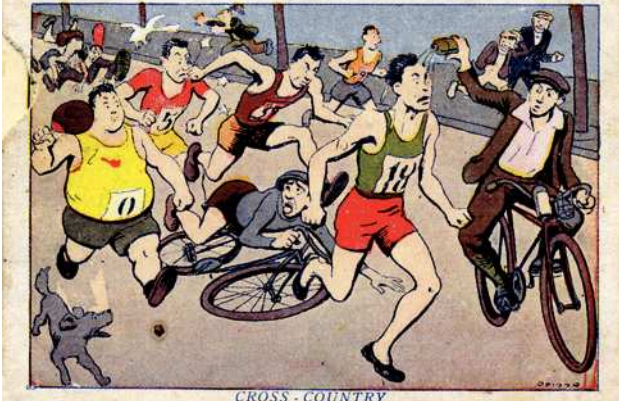
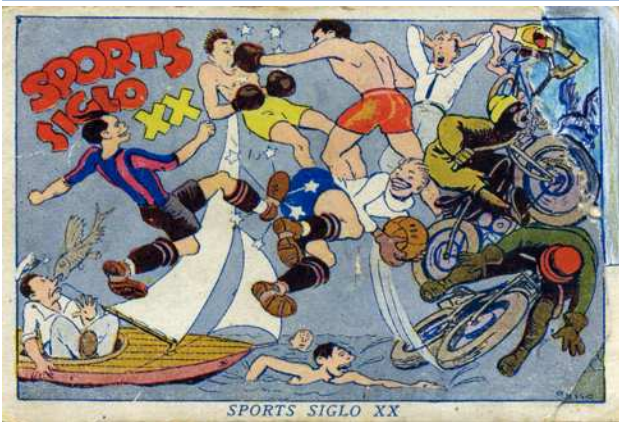
Descarrilament provocat del tren del Barça (1929). Col·lecció Samaranch.

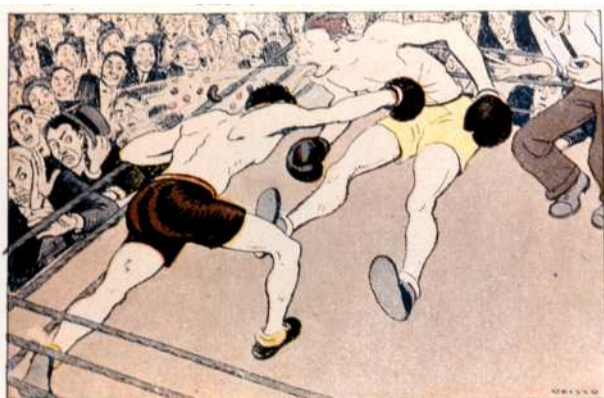
Figura 18

L'Espanyol: —M'emporto el gall perquè tinc molts campionats atraçats (1927). Col·lecció Samaranch.

QUAN L'ESPORT ES FA ART

UN DIRECTO AL ESTOMAGO

EL KNOCK-OUT

EL ARRASTRE

SALIDA DE NADADORES... Y ESPECTADORES

EL MOMENTO MEJOR DEL CICLISMO

EL PASO POR VILLA-ZOQUETE

LLEGADA A LA META

¡Y LUEGO SUBIREMOS AL PRINCIPAL DE CASA EN ASCENSOR!

Informació consultada

Exposició Ricardo Opisso (1880-1966). Barcelona: Saló del Tinell; 1979.

Exposició Opisso (1888-1966). Barcelona: Palau de la Virreina; 1980.

Homenaje a Opisso y Exposición Internacional de Carteles Deportivos. Barcelona: Salón Náutico Internacional; 1973.

Opisso. Barcelona: Fundació "la Caixa"; 1988.

Ricardo Opisso. Barcelona: Art Petritxol; 1990.

Exposició Opisso-Cornet. Barcelona: Art Petritxol; 2000.

Cadena, Josep M. *Opisso*. Barcelona: colección Petritxol Ocho; 2003.

Exposició Opisso. Tarragona: Caixa Tarragona; 2003.

Ricardo Opisso, Dibuxant de Catalunya (col·lecció Samaranch). Santa Cristina d'Aro: Fundació "la Caixa"; 2004.

50 dibuixos de Ricard Opisso (col·lecció Samaranch). Castell d'Aro: Fundació "la Caixa"; 2008.

Col·lecció Jordi Clos. Barcelona: Hotel Astoria.